

ՍՐԲՈՒՀԻ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՊՄՀ ուսումնագիտական գծով պրոռեկտոր

ԼԻԼԻԹ ՎԱՐԳԱՆՅԱՆ

ՀՊՄՀ Զարգացման և կիրառական հոգեբանության ամբիոնի դասախոս

ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԿՈՄՊԵՏԵՆՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՄԻՋԻՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՋԱՆՁՆԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐԺԸՆԹԱՑԸ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ ԳՈՐԾՈՆ

Ժամանակակից կրթական պահանջները, դպրոցում ներդրված նոր տեխնոլոգիաներն ու մեթոդներն առավելապես հիմնված են խմբային ուսուցման, աշակերտակենտրոն ուսումնառության վրա: Մակայն շատ դեպքերում հանրակրթության սուբյեկտները պատրաստ չեն այդ նորարարություններին, որն առաջացնում է համապատասխան գործնական կիրառական լուծումներ գտնելու և ժամանակակից դպրոցին առաջարկելու անհրաժեշտություն:

Հեղինակները ներկայացնում են հոգեբանական դիտարկումների, փորձագիտական գնահատման, անհատական դեպքերի վերլուծությունների արդյունքները: Հոդվածում քննարկվում են ուսուցիչների սոցիալ – հոգեբանական զարգացման շարունակականության և այդ ուղղությամբ կատարվող հոգեբանական աշխատանքների անհրաժեշտությունը: Կարևորվում է ուսուցիչների ռեֆլեքսիվ կարողությունների և էմպատիկության բարձրացման դերն ու նշանակությունը արդյունավետ ուսուցման և աշակերտների ուսումնական մոտիվացիայի բարձրացման գործում:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ

Կրթության սուբյեկտներ, փոխներգործուն ուսուցում, ուսումնական մոտիվացիա, ուսուցչի առարկայական

կոմպետենտություն, ուսուցչի սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտություն, ռեֆլեքսիվ կարողություններ:

Ուսումնական գործընթացում ներդրված նոր տեխնոլոգիաներն ու մեթոդներն առավելապես հիմնված են խմբային ուսուցման, աշակերտակենտրոն ուսումնառության, ուսուցիչների կոմպետենտության շարունակական զարգացման հիմնախնդիրների վրա: Այս գործընթացում հրատապ է կրթության սուբյեկտների միջև ակտիվ փոխներգործության հիմնախնդիրը: Մակայն շատ դեպքերում հանրակրթության սուբյեկտները պատրաստ չեն այդ նորարարություններին, որն առաջացնում է համապատասխան գործնական կիրառական լուծումներ գտնելու և ժամանակակից դպրոցին առաջարկելու անհրաժեշտություն:

Լ. Ա. Ռեգուշի կողմից դեռահասների միջանձնային հարաբերությունների վերաբերյալ պրոբլեմային իրավիճակների որակական վերլուծությունները վկայում են, որ միջին դպրոցում սովորողների միջանձնային հարաբերությունների մոտիվացիան կապված է դեռահասի դիրքի փոփոխությունների, դեռահասի՝ հասակակիցների և ուսուցիչների հարաբերությունների, դեռահասին ներկայացվող նոր ուսումնական պահանջների հարմարման, կատարված առաջադրանքի դիմաց վատ գնահատական ստանալու

սպասման հետ: [8, էջ. 64]

Ընդունելով և կարևորելով Լ. Ռեգուշի գաղափարները, գտնում ենք, որ նա հաշվի չի առնում մի շարք այլ սոցիալ – հոգեբանական գործոններ, հատկապես ուսուցչի սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտությունը:

Լ. Ֆրիդմանի, Ի. Կուլագինայի [6] կիրառական մոտեցումներում դեռահաս – մեծահասակ փոխհարաբերությունների կառուցման համակարգում շեշտադրվում է փոխվստահության գաղափարը, որի շնորհիվ դեռահասը ոչ միայն հնարավորություն է ստանում ինքնաբացահայտվելու, այլև ձգտում է ինքնակատարելագործման:

Վստահելի հարաբերությունների հաստատման հետևանքով է, որ մեծահասակը դեռահասի համար դառնում է օգնական, ուղղորդող: «Աշակերտ – ուսուցիչ վստահելի փոխհարաբերությունների ձևավորման արդյուքնում դեռահասը սկսում է գնահատել ուսուցչի ոչ միայն անձնային որակները, այլև պրոֆեսիոնալիզմը, պահանջկոտությունը»: [5 էջ.31 – 32]

Այդ է պատճառը, որ ուսումնական խմբում վստահելի հարաբերությունների առկայության դեպքում ուսուցչի պահանջկոտությանը դեռահասը ադեկվատ է հակազդում և այն ընդունում է միայն որպես իր անձնային աճին նպաստող, իրեն աջակցող գործոն:

Միմյանց հասկացման հիմնախնդրում «ռեֆլեքսիան հանդես է գալիս որպես հետադարձ կապ, որը նպաստում է հաղորդակցվող սուբյեկտների վարքի մարտավարության ձևավորմանը և նրանց միմյանց յուրատիպ ներաշխարհի հասկացմանը և շտկմանը»: [1, էջ 79 – 80]

Այսպիսով, միջին դպրոցում սովորող աշակերտների միջանձնային հարաբերությունն անընդհատ շարժընթացի մեջ գտնվող երևույթ է, որի բովանդակային փոփոխությունները կապված են

սոցիալ – հոգեբանական գործոնների ազդեցություններից: Կարևորում ենք միջին դպրոցի ուսուցիչների սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտության շարունակական զարգացման անհրաժեշտությունը, քանի որ մեր կողմից կատարված փորձագիտական գնահատումները, դիտարկումները, անհատական դեպքերի վերլուծությունները, որոնք անց ենք կացրել Երևանի դպրոցներում ցույց տվեցին, որ ուսուցիչների սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտությունը մեծ մասամբ (անձնային, էմպատիկ, հաղորդակցական կարողությունները, հանդուրժողականությունը, համագործակելու պատրաստականությունը) միջին կամ ցածր է, և փոխներգործուն ուսուցում կամակերպելու համար այն զարգացնելու անհրաժեշտություն է առաջանում:

Անդրադառնալով դեռահասների խմբում սոցիալ հոգեբանական եղանակին Ա. Ռեանը գրում է. «սոցիալ – հոգեբանական եղանակը խմբում միշտ շարժման մեջ է»: [7 էջ. 125]

Ուսուցչի սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտությունն անուղղակիորեն ազդում է միջանձնային հարաբերությունների՝ համագործակցային, աջակցող, թե մերժողական հարաբերությունների վրա: Այսինքն սոցիալ – հոգեբանական եղանակը խմբում ինքնաբերաբար չի ստեղծվում, այլ որոշակի կերպով դեկավարվում է ուսուցչի կողմից, որն էլ իր հերթին կարող է նպաստել միջանձնային կառուցողական հարաբերությունների և ուսումնական մոտիվացիայի համարժեք շարժընթացին:

Մի շարք հետազոտողներ, մասնավորապես Ա. Ռեանը, Յա. Կոլումինսկին, [7], Օ. Իստրատովան [5], դեռահասի հարաբերությունների շարժընթացը բացատրում են հարաբերությունների երկակիությանը, երկկողմանիությանը, ներքին և արտաքին հակասությունների համատեքստում: Ներքին

հակասությունը վերաբերում է դեռահասի կողմից միջանձնային հարաբերությունների սուբյեկտիվ ընկալմանը, արտաքին հակասությունն ու երկարժեքությունն առաջանում է դեռահասին ներկայացվող պահանջների ու սպասումների անհամաժեքությունից:

Այսպիսով, ներքին և արտաքին ազդեցությունների հակասությունն է, որ դանդաղեցնում է դեռահասի հարմարվողականության գործընթացը՝ մեծ հաշվով խաթարելով միջանձնային հարաբերությունների զարգացմանը նպաստող շարժընթացը: Այդ է պատճառը, որ դեռահասը կարող է չհասկացվել ուսումնական խմբի կողմից, մեկուսանալ, հայտնվել միջանձնային հարաբերությունների և ուսումնական գործընթացից դուրս:

Ուսուցիչների սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտության դերն ու նշանակությունը հատկապես աճում է դպրոցական կրթության անցումային փուլերում [2 էջ 107 – 115], և մասնավորապես կրտսերից միջին դպրոց անցման շրջանում, քանի, որ ինչպես իրավացիորեն նշում է ականավոր հոգեբան Գ. Ա. Յուկերմանը, ընդգրկում է երկու ճգնաժամային իրողություններ՝ տարիքային և կենսական, որտեղ անձի զարգացման ճգնաժամային շրջանն ըստ էության համընկնում է դպրոցական կյանքի ուսուցման պայմանների կտրուկ փոփոխությունների հետ: [9 էջ 19 – 34]

Ուսուցիչների սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտության դերի բարձրացումը ու նշանակությունը մեծանում է հատկապես միջին դպրոցում, քանի որ այն համապատասխանում է առարկայական ցանկի համալրման, աշակերտին ներկայացվող ուսումնական պահանջների մեծացման, աշակերտների տարիքային ճգնաժամերի, հարմարման մեխանիզմների դժվարությունների հետ:

Ժամանակակից հոգեբանության

մեջ ապացուցվում է մանկավարժների սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտության և կրթության որակի, ինչպես նաև ուսումնական մոտիվացիայի միջև փոխադարձ կապը: [4 էջ 187 – 192]

Արդյոք ուսումնական մոտիվացիայի ձևավորման մասին խոսելիս, որպես առաջնային գործոններ, պետք չէ դիտարկել ուսուցչի առարկայական կոմպետենտությունը, գիտելիքի մատուցման ձևը, գիտելիքի նկատմամբ ուղղվածության ձևավորման հմտությունները, իսկ սոցիալ – հոգեբանականը՝ դիտարկել որպես ձևավորման պայման:

Բնականաբար, զուտ պայմանական առումով սրանք հանդես են գալիս առանձին, սակայն մենք ենթադրում ենք, որ փոխներգործուն ուսումնառության պայմաններում, որն արտահայտում է պայմանի և գործոնի նշված գնալով ավելի վճռորոշ դեր է խաղում աշակերտի մոտիվացիայի զարգացման հարցում:

Առարկայական կոմպետենտության առումով մեր հետազոտության մեջ ընդգրկվել են բարձր առարկայական կոմպետենտությամբ ուսուցիչներ, ինչը վկայում է այս գործոնի չեզոք ազդեցության մասին: Միաժամանակ, թերևս շատ դժվար է առանձնացնել գիտելիքի նկատմամբ ուղղվածության դրսևորման հմտությունները և դրանք դիտարկել զուտ առարկայական կոմպետենտության համատեքստում, քանի որ այս գործոնը հենց պայմանավորում է հաղորդակցական, ազդեցիկության, ապրումակցման և այլ մի շարք կարողություններ, որոնք մենք դիտարկում ենք սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտության կազմում:

Կրթության հոգեբանության մեջ հայտնի են ժամանակակից արտասահամյան հոգեբաններ Է. Դեսի և Ռ. Ռայանի հետազոտությունները, [10] որոնք առաջարկում են ինքնապատ-

ճառակաճառության տեսությունը, և այն բացատրելու համար առանձնացնում են ուսումնական մոտիվացիայի ձևավորման մեխանիզմները: Համաձայն ինքնապատճառակաճառության տեսության՝ մարդու վարքի մոտիվացիան հիմնվում է երեք բազային ինքնավար կամ ավտոնոմ, կոմպետենտության և ուրիշների հետ կապվածության պահանջումներին վրա: Ավտոնոմ պահանջումները դրսևորվում է, երբ անձը զգում է սեփական ընտրությունը, և հասկանում է իր վարքի պատճառականությունը: Ինքնավար պահանջումների բավարարման ժամանակ անձնակտիվ է, սեփական արարքների նախաձեռնող է: Կոմպետենտության պահանջումները դրսևորվում է, երբ անձն իրեն օգտակար է զգում, կարողանում է լուծել իր առջև ծառայած ուսումնական խնդիրները: Ուրիշների հետ կապվածության դրսևորման ժամանակ անձը ձգտում է վստահելի հարաբերություններ հաստատել իր համար նշանակալի անձանց հետ:

Այսպիսով, ինքնապատճառակաճառության տեսությունը այս պահանջումները մեկնաբանում է անհատ – միջավայր փոխազդեցության կապով՝ շեշտադրելով այն գաղափարը, թե որքանով է միջավայրը ֆրոուտրացնում կամ նպաստում անձի պահանջումների բավարարմանը:

Կրթության հոգեբանությամբ զբաղվող ժամանակակից հայ հոգեբանները սովորողների ուսումնական մոտիվացիայի զարգացման գործոն համարում են ուսուցչի բարոյահոգեբանական մտահասությունը, (աշակերտների հասկացումը, դիտողունակություն, էմպատիան): [3 էջ 159 – 160]

Այսպիսով, փոխներգործում ուսուցումն ապահովող, ուսման մոդելատոր հանդիսացող սոցիալ – հոգեբանական բարձր կոմպետենտությամբ օժտված ուսուցչի, միջնանձային վստահելի, աջակցող հարաբերություն-

ների առկայության պայմաններում աշակերտները ուսումնական ակտիվություն, պատասխանատվություն են ստանձնում իրենց ուսումնառության համար:

Այսպիսով, մենք տեսնում ենք, որ ուսումնական հաջողությունը մեծապես կախված է ուսումնական մոտիվացիայի աճից: Իսկ աշակերտների ուսումնական մոտիվացիայի աճին նպաստող հոգեբանական գործոն մենք համարում ենք ուսումնական խմբի միջանձային հարաբերությունների զարգացումը, ուսուցչի սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտության դերի բարձրացումը:

Ինչպես ցույց տվեցին մեր հետազոտությունները, մասնավորապես անհատական դեպքերի վերլուծությունները փոխներգործում ուսուցման պայմաններում ուսուցչի նեգատիվ վերաբերմունքը, քննադատությունը, անհանդուրժողականությունը, կասկածատությունը, իջեցնում է աշակերտի ուսումնական մոտիվացիան:

Ներկայացնենք մի քանի իրավիճակ: Օրինակ՝ 6 – րդ դասարանում սովորող Կ. Ա. – ի մոտ ցածր է ուսումնական մոտիվացիան:

Իրավիճակ 1. Մի անգամ տարվում է ֆիզկուլտուրայի դասով և ուշ գնում հագնվելու, երբ դասարան է մտնում մաթեմատիկայի դասն արդեն հինգ րոպե էր ինչ սկսվել էր, ուսուցիչը չի թույլ տալիս ներս մտնել, ամբողջ ժամին մնում է գրատախտակի մոտ կանգնած, շփոթված ու չհասկացված: Էլ չի ուզում ոչ մի անգամ մասնակցել մաթեմատիկայի դասերին:

Մենք գտնում ենք, որ ավերսիվ մեթոդները վաղուց սպառել են իրենց, հետևաբար, ուսուցչի կողմից չհակացված լինելու արդյունքում աշակերտը կարող է դուրս մնալ ուսումնական պրոցեսից, և արդյունքում ունենանք չմոտիվացված աշակերտ:

Իրավիճակ 2. Մի անգամ, գրակա-

նության ժամին ուսուցիչը շարադրություն է հանձնարարում «Իմ երազանքը»: վերնագրով: Տղան պատմում է, որ շարադրությունը բարձրաձայն չի կարդացել և չի հանձնել ուսուցչուհուն, որովհետև չի ցանկանում, որ իրեն խղճան:

Դասարանում բացակայում է արժանակցման և փոխվստահության մթնոլորտը: Այսպիսի իրավիճակները շատ են դպրոցում, ինչը վկայում է հոգեբանական ծառայությունների ներդրման հրատապության և խնդիրների կիրառական լուծումներ առաջարկելու անհրաժեշտության մասին:

Այսպիսով, ամփոփելով վերը շարադրածը, կարծում ենք, որ հրատապ

է ժամանակակից դպրոցի հոգեբանական ծառայություններին առաջարկել ուսուցիչների սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտությունը զարգացնող թրենինգային ծրագիր, մշակել նպատակաուղղված ռազմավարություն, որոնք ուղղված կլինեն ուսուցիչների հանդուրժողականության, հաղորդակցական մշակույթի բարձրացմանը, էմպատիայի, ռեֆլեքսիվ կարողությունների զարգացմանը, մասնագիտական այրման հաղթահարմանը, ինչն էլ մեծապես կնպաստի միջնանձային վստահելի, աջակցող հարաբերությունների զարգացմանը և փոխներգործուն ուսուցման գործընթացի կազմակերպման բարելավմանը:

Գրականություն

1. Գևորգյան Ս. Ռ., Հաղորդակցում հասկացությունը հոգեբանական գիտության մեջ, Հոգեբանությունը և կյանքը, Երևան – 2005, թիվ 1, էջ 75 – 80:
2. Հակոբյան Ն. Սարգսյան Վ. Ավետիսյան Մ. Մանկավարժների բարոյահոգեբանական մտահասության զարգացումը ինքնավստահ վարքի և սոցիալական հմտությունների մարզման միջոցով, Մանկավարժության և հոգեբանության հիմնախնդիրներ, Միջբուհական կոնսուրցիումի գիտական հանդես, Երևան – 2008 թիվ 3, էջ 107 – 115:
3. Հակոբյան Ն. Ռ. Սարգսյան Վ. Ժ, Վարդանյան Լ. Թ. Մանկավարժների բարոյահոգեբանական մտահասությունը որպես միջին դպրոցի սովորողների ուսումնական դրդապատճառների զարգացման գործոն, Մանկավարժության և հոգեբանության հիմնախնդիրներ, միջբուհական կոնսուրցիումի գիտական հանդես, 3/6, Երևան – 2009, էջ 159 – 164:
4. Սարգսյան Վ. Ժ. Մանկավարժների սոցիալ – հոգեբանական կոմպետենտությունը մանկավարժական կրթության որակի գնահատման և զարգացման համատեքստում, Մանկավարժական կրթության որակի հոգեբանական հիմնախնդիրները Գիտաժողովի նյութեր Երևան – 2010, էջ 187 – 193:
5. Истратова О. Н, Эксакусто Т.В. „Справочник психолога средней школы,, Издательство шестое Ростов – На – Дону – 2010. – 512 с.
6. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя. – М.: Просвещение, 1991. 288с.
7. Реан А. А. Коломинский Я. Л. ,, Социальная педагогическая психология. СПб; Питер Ком, 1999. – 416 с.
8. Регуш Л. А ; Самоотношение подростков и переживание проблем школьной жизни; Научный журнал; Известия РГПУ им. А.И. Герцена 2009; № 100 с. 57 – 65
9. Цукерман Г. А. ,,Переход из начальной школы в среднюю, как психическая проблема,, Вопросы психологии. – 2001 – 5. 19 – 34 с.
10. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic motivation and self – determination in human behavior. New York: Plenum, 1985.

**РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНО – ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЯ
В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ КАК ФАКТОР, ОБУСЛОВЛИВАЮЩИЙ ДИНАМИКУ
МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ УЧАЩИХСЯ**

ГЕВОРКЯН СРБУИ

Доктор психологических наук, профессор, проректор Армянского государственного педагогического университета им. Х. Абовяна

ВАРДАНЯН ЛИЛИТ

Преподаватель кафедры Развития и прикладной психологии Армянского государственного педагогического университета им. Х. Абовяна

В статье рассматриваются проблемы непрерывного развития социально – психологических компетенций учителей и перспективы психологических работ, проводимых в этом направлении. Авторы представляют результаты эмпирического исследования проведенного посредством экспертных оценок, наблюдений и изучения кейсов. Важность разработки стратегии для развития соответствующих умений педагогов также была отмечена. Эмпатия и рефлексивность учителей были выделены как основные характеристики эффективного преподавания и развития мотивации учеников.

**THE DEVELOPMENT OF TEACHERS' SOCIAL – PSYCHOLOGICAL COMPETENCES
IN MIDDLE SCHOOL AS A FACTOR CONDITIONING THE DYNAMICS OF STUDENT'S
INTERPERSONAL RELATIONS**

GEVORGYAN SRBUHI

Doctor of Psychological sciences, professor, Vice rector at Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan

VARDANYAN LILIT

*Lecturer at the chair of Developmental and applied psychology
Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan*

This article deals the psycho – social competencies of teachers working in middle schools in the continuous development and ongoing psychological perspectives. Authors present the results of empirical study which has been done through expert evaluations, observations and case studies. The importance of strategy development for teachers' capacity building is emphasized. Teachers' empathy and reflexivity are outlined and examined as main characteristics of effective teaching and students' motivation growth.